

סימטריה בתהילים קמ"ז

מאת

אריה סטריקובסקי

במזמור זה קיימות מספר בעיות עיקריות ואלו הן. בעל המזמור שאל שפע ביטויים ממזמורים אחרים שבתהלים ומפרקי שיבת ציון שבישעיה פרקים מ'—ס"א ומיחזקאל¹. בעל המזמור לא נזדקק לביטויים המושאלים כמות שהם והוא שפצם ושינם במידה שאין להכיר כל חוסר טבעיות, וסגנון הפרק הוא שוטף וחי². כמה מהחוקרים נזדקקו למקורות מסויימים רק כאשר נמצאה מחלוקת בין הגירסאות השונות שבפרק, והם הניחו מקום להתגדר בשימוש ובעיבוד שנעשה בהעתקה מהמקורות הספרותיים הללו.

כל החדשים עמדו על הנקודה שהפרק מתחלק לשלושה חלקים, שכל אחד מהם פותח בסטרופיה, (א—ז; ז—יא; יב—כ). השבעים ובפשיטתא פצלו את הפרק לשני מזמורים א—יא; יב—כ. שכל אחד מהם פותח ב"הללויה" ומיוחס לחגי וזכריה.

נחלקו החוקרים בדבר חלקי הפרק. בריגס³ מביא בחשבון שהפרק יכול להיות מורכב ממזמור אחד, שנים או שלושה הכל לפי התצרוכת הפולחנית, ואין כל קשר הכרחי בין חלקי המזמור. דוהם⁴ מרחיק לכת ומוצא מזמור רביעי נפרד בקטע ז—ה. חיות⁵ מסתפק בחלוקת השבעים לשני מזמורים. טיילור⁶ קובע בפסקנות שלפנינו שלושה מזמורים נפרדים. כנגדם נמצאים שני מאחדים, ציין⁷ וארדמנס⁷. הראשון אף החליט שתחילת המזמור נכתבה בתחילת החורף ולכן תכנו הוא גשמי ברכה, וסוף המזמור בסוף החורף הקשה שבאותה השנה, ולכן אנו מוצאים בסוף המזמור קרח, שלג וכפור. ארדמנס כנגדו מצא את הנקודה המקשרת בבניין ירושלים, הנמצא בשני חלקי מזמורי השבעים. והוא קבע את אחדות הפרק ביתר פסקנות מציין.

מטרת עבודה זו היא להוכיח את אחדות המזמור על ידי מציאת הסימטריה הפנימית שבו. כדי לראות סימטריה זו, יהא עלינו להעתיק פרק זה לפי חלקיו המקבילים זה לזה במישורים אנכיים ואפקיים.

1 רשימת מראי מקומות נמצאת בפירושו לתהלים של צ. פ. חיות, הוצאת כהנא, מהדורה שניה, קיוב תרס"ח עמ' ק"ג; וכן פירוש Briggs, Psalms ICC vol II 1907 p. 534. ההשפעה העיקרית היא של תהלים וישעיהו.

2 T. K. Cheyne, *The Book of Psalms*, New York, 1888, p. 362

3 Briggs, *Psalms II ICC*

4 עפ"י בריגס, שם.

5 צ. פ. חיות, מהדורת כהנא, שם.

6 W. R. Taylor, *The Interpreter's Bible*, IV, New York-Nashville, 1955, p. 750

7 T. K. Cheyne, *The Book of Psalms*, 1888, p. 363

8 B. D. Eerdmans, *O. T. Studien*, IV, Leiden, 1947, p. 605

III	II	I
שבחי ירושלים את ה' הללי אלהיך ציון (יב)	ענו לה' בתודה זמרו לאלהינו בכנור (ז)	א. הללויה כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה (א)
כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך : (יג) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך : (יד)		ב. בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס : (ב) הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (ג)
השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו : (טו) הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפור : (טז) משליח קרחו כפתים לפני קרתו מי יעמד : (יז) ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים : (יח)	המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר : (ח) נותן לבהמה לחמה לבני ערב אשר יקראו (ט)	מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא : (ד) גדול אדונינו ורב כח לתבונתו אין מספר (ה)
מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל : (יט) לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה : (כ)	לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה : (י) רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו : (יא)	מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ : (ו)

שלושת המזמורים שלפנינו מקבילים זה לזה. כבר ציינן עמד על התפתחות פרו-גרסיבית ממזמור אחד למשנהו, ואיני בא אלא להמשיך במקום שהוא התחיל⁸. כל אחד משלושת המזמורים מכיל ארבעה חלקים: סטרופיה, בניית ירושלים, גדלות ה' בצבא השמים (כוכבים, עבים, שלג וכו'), והבדלה בין צדיקים לרשעים, או בני ישראל ואומות העולם.

החלק הראשון והאחרון מכילים את כל האלמנטים הנ"ל, ובחלק האמצעי חסרה התהילה על ירושלים.

ההתפתחות בסטרופיות היא מהכללי למיוחד והספציפי. בתחילה "הללויה"⁹! סתם, ולא נאמר איך יהודות ומי מודה. בסטרופיה השניה יודעים אנו שדבר זה נעשה בתודה ובכינור, ובסטרופיה השלישית מפורש אודות טיב המודים לה', שהם: ירושלים וציון.

כבר צייננו עמד על ההתפתחות של ירושלים מעיר ההולכת ונבנית שנדחיה

8 למעשה מצאתי זאת באופן עצמאי ואח"כ ראיתי שהוא כבר שם לבו לתופעה זו, אלא שהוא מצא רק פרטים ספורים ועם חלקם איני מסכים. 9 שם.

שבורי הלב מתכנסים אליה, לעיר המבוצרת בחומה והמבורכת בבניה שבחלק השלישי.

גדלות ה' בצבא השמים מובעת בשלושה שלבים. בפעם הראשונה נמצאים אנו בלילה בהיר שמים זרוע בכוכבים מאירים, וגדלות ה' מתגלמת במניין הכוכבים. בתמונה השניה נמצאים אנו ביום חורף ישראלי נח המביא מטר, חציר וחיים למערכת החי. בארץ ישראל הקיץ הארוך מביא חרבון מדכא וכל הירק מתיבש, גשמי החורף מביאים עמם צהלת חיים. התמונה השלישית היא של יום קרח סגריר שבו החיים משתתקים, "לפני קרתו מי יעמד". דבר ה' הראשון מביא שלג, כפור וקרח ומשתק את החיים. דבר ה' השני ממיס את השלג ורוחו מזילה את הקרח למים. בצבא השמים ההתפתחות מובילה מליל קיץ ליום גשם, ליום כפור. ההתפתחות נמצאת גם בחלק הרביעי והאחרון — חלק הגמול. בפעם הראשונה נאמר שה' מעודד ענוים ומשפיל רשעים. דבר לא פורש אודות טיבם של אותם הרשעים והענוים. בקטע השני נתבאר שהרשעים מיצגים גבורת סוס ושוקי האיש, והענוים הם יראי ה' המיחלים לחסדו. בקטע השלישי מבואר יותר, אין אלו צדיקים ורשעים בעלמא, אלא בני ישראל המקבלים את דברי ה', חוקיו ומשפטיו, בניגוד "לכל גוי".

תקופת המזמור:

בריגס¹⁰ טוען שהמזמור התחבר בזמן המכבים עם כניסתם מחדש לירושלים לבנותה. ובאור זה הוא מפרש את הרשעים שבפרק על היוונים. סברתו אינה מתקבלת, כי אילו היו הרשעים הללו — היוונים והסורים, היינו שומעים תרועות מלחמה בחלקים אלו של הפרק ולא הגדרות שלוות פילוסופיות למחצה. חיות¹¹ מוכן בעקבות השבעים לפרש את החלק הראשון של המזמור על תקופת עזרא—נחמיה, אך לא את החלק השני המלא שלווה, אושר ושגשוג, כי כל זה לא היה כאשר העיר היתה מסובבת בחומה וכמעט ריקה מאנשים. דייויס¹² כבר קבע שהמזמור שייך לתקופת המכבים, אך הוא עשה זאת עפ"י בניין אב ממזמור קמ"ט שהוא מזמור מלחמתי מובהק. והדמיון שבמבנה בין מזמורי ההללויה (קמ"ה—ק"ג) מחייב לדבריו תאריך משותף לכלם. אך מה שהשגתי לעיל כנגד שיטת בריגס יידחה את מסקנתו. טיילור¹³ קובע ללא נימוקים שהמזמור נכתב אחרי 397—אלא שהפסוקים אודות בניין ירושלים אמורים על העבר כמאורע הסטורי שכבר ארע בעבר רחוק. ב"ל שכל המזמור נכתב בתקופה שאחרי בניית החומה על ידי נחמיה כאשר הוטלו גורלות ועשירית משבי הגולה התחייבו והתנדבו לגור בירושלים. בתקופה ההיא עדיין רוב רובו של העם היה בתפוצות, ולכן הביטוי "נדחי ישראל יכנס", אינו אשגרתא בעלמא. הרשעים שבמזמור הזה הם העמים שהתנכלו לשבי הגולה. לפיכך אין כל ריח מלחמה בפסוקים הדנים את הרשעים ברותחים. ההדגשה

10 שם.

11 שם.

T. W. Davies, The Psalms, II (The New Century Bible) New York p. 351 12

Int, B. p. 750 13

של נתינת התורה לעם ישראל בניגוד לעממים, תהא מובנת לאור פעילותו הספרותית של עזרא.

המעשה הכביר של בניית חומות ירושלים והתחיה החברתית, מפיחים בלב בעל המזמור תקוות נשגבות לעתיד, והוא רואה את ירושלים מלאה חלב חטים. הוא יודע את הגבול שבין ההווה של החלק הראשון שבו המקובצים הם שבורי לב ונדכאים, לעתיד המזהיר שבו נמצא החלק השלישי, ולכן תיאור הטבע שבחלק ההוא פותח: "השולח אמרתו ארץ, עד מהרה ירוץ דברו". ללמדך שהעתיד הוא קרוב לידי מילואו.

הערות לפי סדר הפסוקים.

א. הביטויים "כי נעים נאוה תהלה" יובנו על פי קל"ה, ג; ל"ג, א. כל החדשים נגרו אחרי השבעים שהשמיטו "נאוה תהלה" ולדבריהם "כי נעים" יהא מוסב על ה'. בין המפרשים הקלסיים היחידי שהולך בדרך זו הוא רבי עובדיה ספורנו¹⁴ שפירש "כי נעים נאוה תהלה" על ה'.

באם לא נתקן נצטרך לפרש: כי טוב (ל) זמר לאלהינו נאוה תהלה כי הוא נעים.

ד—ה. לעיל ראינו את ההתפתחות האפקית בין הקטע הזה המתאר את ה' מונה הכוכבים לקטעים המקבילים: ח—ט; טו—יח. כמדומני שיש מקום גם לקשר אנכי עם נושא קיבוץ הנדחים. במקור הפסוק בישעיה נאמר: המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר" (מ', כו) אף-על-פי שהכוכבים הם כה מרובים, אף אחד מהם אינו נעדר. כן הדבר אמור אצלנו ביחס לנדחי ישראל שאיש מהם לא יעדר.

אירדמנס¹⁵ פירש את האסוציאציה של מניית מספר הכוכבים על פי הרעיון המלחמתי שבשירת דבורה "הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא".

פירושו אינו מתאים לרקע שבו הוא רואה את הפרק בכללו — תקופת נחמיה. בתקופה זו לא היתה כל מלחמה צבאית שהצריכה את עזרת הכוכבים.

אילמלא הראיה המכרעת מישעיה מ', כו, יכלו כל אלו המפרשים את הפרק על תקופת המכבים¹⁶, לאמץ פירוש זה.

ח' — י"א. השבעים מוסיפים על סמך תהלים ק"ד, יג, יד את הביטוי "ועשב לעבודת האדם". חיות¹⁷ מתנגד לתוספת זו ובריגס¹⁸ מקבלה בהתלהבות.

ככדי לעמוד על השוואה אמיתית שבין הקטעים המקבילים כדאי להעתיקם בטורים מקבילים.

14 תהלים עם פירוש להרב... יוסף יעבץ הזורש ועם הרבה מזמורים פירוש להר"ר עובדיה ספורנו עם ביאורים... מאת שמואל... הלפרין, לונדון, תשי"ב, עמוד 506.

15 B. D. Eerdmans. O. T. Studien IV Leiden, 1947, p. 605

16 Briggs, Davies. ואחרים.

17 מהדורת כהנא.

18 ICC.

משקה הרים מעליותיו	המכין לארץ מטר
מפרי מעשיך תשבע הארץ:	המצמיח הרים חציר:
מצמיח חציר לבהמה	נותן לבהמה לחמה
ועשב לעבדת האדם	לבני ערב אשר יקראו:
להוציא לחם מן הארץ:	לא בגבורת הסוס יחפץ
ויין ישמח לבב אנוש...	לא בשוקי האיש ירצה:
ולחם לבב אנוש יסעד:	רוצה ה' את יראיו... (ק"ד, יג—טו)

קל להוכיח מיד שבשני המקומות הסדר הוא דומם וצומח (השקאת הארץ), חי (בהמה, בני עורב) ואדם. אלא שבפרק ק"ד הרעיון של עליונות האדם הוא שמאכלו מגוון עם לחם ויין המשפיעים באופן שונה על לבב אנוש, בעוד שבפרק קמ"ז הרעיון המכריע הוא שלבהמה ה' נותן את מאכלה ללא כל הפליה, אך בממלכת האדם קיימים הבדלים בין צדיקים ורשעים, (להלן אביא לכך ראיה מפרק קמ"ה).

ועוד נקודה. בפרק ק"ד מבואר שמאכל הבהמה חציר והלחם והיין מיועדים לאדם. העשב נמצא באמצע. קשה לדעת האם יש לקרא את תפקיד העשב כהכנה לחם, (על ידי אכילת הבהמות האדם יכול לחרוש עמנו להוציא לחם), או שיש לראות עשב זה באור קללת ה' לאדם "ואכלת את עשב השדה" (בר' ג', יח).

בפרק קמ"ז פורש "נותן לבהמה לחמה". לפיכך אילו היה נאמר כשבעים "ועשב לעבודת האדם", יצא שהבהמה אוכלת לחם והאדם עשב. לפיכך אין מקום לקטע הזה בפרקנו. מה שאין כן במזמור ק"ד, העשב לעבודת האדם מובא בניגוד לחציר-מאכל הבהמה.

י-א. קטע זה מבוסס מבחינה לשונית על תהלים ל"ג, טו—יז¹⁹, אך התוכן מבוסס על קמ"ה, טז, יט²⁰. הביטויים סוס, יראיו, המיחלים לחסדו נלקחו מל"ג. והביטוי "רצון יראיו" מקמ"ה. בל"ג ההדגשה היא שהגבורים לא ינצלו למרות כוחם, והיראים ינצלו ממות ומרעב. בקמ"ה נעוץ הכדל בין היצורים המקבלים את מזונם ללא כל הבחנה לבין בני האדם הנחלקים לצדיקים ולרשעים.

אצלנו הרעיון דומה לזה של קמ"ה. ה' מצמיח חציר ונותן מזון לבהמה ולבני עורב אשר קוראים בעלמא²¹, אך יראי ה' הם המיחלים לחסדו וה' אינו רוצה באלו הבוטחים בגבורת הסוס ובשוקי האיש. בממלכת האדם אין כל אחד זכאי למזון, האדם צריך ליחל לחסד ה', ואין ה' חפץ באלו הבוטחים בכוחם.

רעיון זה חוזר ונשנה בכמה וכמה מקומות בתורת הגמול המקראית.

בפסוק יא: "לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה: רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו" אפשר לראות שרשור של הביטויים ירצה רוצה. אהרן מירסקי כתב מאמר ממצה על תולדות השרשור²², ומצא את פתיחת תולדות

19 על זה מעירים כמעט כל החודשים.

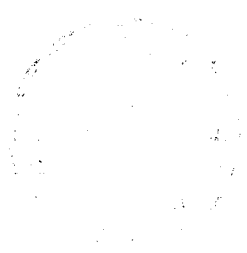
20 על האחידות של הפרקים קמ"ה-ק"ו עמד Davies, שם.

21 כל החוקרים דוחים בשתי ידיים את גירסת השבעים "אשר יקראו לה". כי רק האדם קורא לה' ומיחל לחסדו. גם במזמור קמ"ה נאמר על היצורים "עיני כל אליך ישברו" ומשביע לכל חי רצון, ועל האדם נאמר: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת".

22 אהרן מירסקי "תולדות השרשור", תרביץ 28, (1959) עמ' 171—180.

השרשור במשנה, ואת שיא התפתחות השרשור בפיוטי ימי הביניים. כמדומני שיכולים אנו לראות בתופעה שלפנינו מעין שרשור קמאי. על הגשם והשלג והכפור שבמזמור אומר בריגס²³ שאלו אינם רגילים בירושלים ולכן באים כאן כתיאופניות להראות את גדלות ה' בסערה וממילא יכולתו להשמיד אויבים.

את האויבים איני מוצא כאן. נ"ל שיש לחפש את הפיתרון בהשוואה עם ישעיה ג"ה, י, יא: "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ... כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם". בישעיהו הדגש הוא על קיום הבטחת ה' לגאולת בניו, ובתהלים הדגש הוא על דבר ה' ואמרתו, שבעולם הטבע מתלכשים בגשם, בשלג, בכפור ובהמסתם, ובעולם הנבואה מתבטאים בתורה שניתנה אך ורק לבני ישראל²⁴. אם נקבל את ההצעה שגם החלק השלישי של המזמור התחבר בימי נחמיה, נצטרך להסביר שהשפע והשלוח שבחלק זה של המזמור קיימים אך ורק בחזון רוחו של בעל המזמור, תהיה השוואה מלאה בין פסוקנו לבין מקורו בישעיהו. דבר ה' לעמו יתקיים מיד ובהחלטיות²⁵ כשם שדברו מתקיים בהורדת הגשם והשלג.

23 שם.

24 השווה להגזת השלמים שבאה רק כאשר הואצלה רוח הנבואה לשבעים הזקנים (במדבר י"א) השווה: "ואצל מן הרוח אשר עליו" (שם, כ"ה) "ורוח נסע מאת ה' ויגז שלמים מן הים" (שם, ל"א). ללמדך שאותה הרוח שבמישור האלהי מביאה רוח"ק, במישור הארצי מביאה שלמים.

לאור דברים אלו. אין צורך להפליג ללוגוס היווני להסבר דבר ה' ואמרתו שבמזמורנו, כמו שכמה מפרשים עושים (טיילור ואחרים).

25 אפשר להשוות זאת לנבואות של חגי הבטות שדבר ה' על הגאולה עומד להתקיים בעתיד הקרוב ביותר.